

Presa literară românească din Basarabia și fenomenul regionalismului

Lucia ȚURCANU

Dezvoltându-se în condiții istorico-politice specifice, literatura română din Basarabia a avut ca reper, încă din perioada interbelică, regionalismul, un fenomen cultural ce presupunea promovarea spiritului autohton în vederea salvării naționale. După Mihai Cimpoi, regionalismul este „un dat organic al fenomenului basarabean”, iar revistele literare basarabene „au avut, în afară de obiectivul fundamental de a întreține climatul cultural și manifestarea activă a spiritului critic, și sarcina de a acoperi golurile culturii românești și a promova românismul. Profilul lor literar propriu-zis s-a conjugat, în virtutea unui asemenea fapt, cu un profil cultural universal care să includă studii sociologice, de istorie, etnofolclorice, teologice, filosofice menite să modeleze conștiința identității românești a basarabenilor, intrată în zodia înstrăinării”¹.

În 1937, Nicolae Costenco formula programatic ideea promovării unei mișcări literare regionaliste: „Numai tu, cel care simți harul firesc și putere de sus; numai tu, cel care judeci din dragoste și lovești cu mâna părintelui; numai tu, care te bucuri de bucuria fraților și suferi de durerea tuturor; numai tu care ai primit altoiul cu sângerarea minții și inimii tale, numai tu ești acel chemat să altoiești la rândul tău; și nu alții. Iată de ce cer eu în Basarabia basarabeni: sufletul, obiceiurile, legile nescrise, gândul, bătaia inimii, graiul trebuie să se îmbine într-o desăvârșită armonie cu aceleași elemente ale norodului. Numai de aici va ieși folosul”². În paginile revistei „Viața Basarabiei” dar și ale altor publicații interbelice, precum „Cuvânt moldovenesc”, „Cuget moldovenesc”, „Pagini basarabene”, își va găsi materializare concepția regionalistă asupra culturii. Autorii acestor reviste propagă literatura locală, având conștiința centrului, dar promovând, totodată, spiritul provinciei.

Regionalismul este interpretat, în literatura de specialitate, ca atitudine care tinde să creeze în diferite provincii ale unei țări o activitate descentralizatoare, independentă de capitală, dar și ca supraapreciere a unei provincii, patriotism local. Vasile Cotigă delimita, în 1938, trei tipuri de regionalism cultural: 1) „regionalism al ambițioșilor și nemulțumiților”, care „confundă regiunea cu persoana lor”; 2) „regionalismul ca mentalitate sau regionalismul locului natal”; 3) „regionalismul de realități”, interpretat ca „o salvare culturală”³. G. Călinescu, la rândul său, făcea distincția între „regionalismul substanțial” și „regionalismul filologic”, definind acest fenomen drept „imposibilitate” a scriitorului „de a-și însuși o viziune centrală”⁴.

¹ Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, Arc, 1997, p. 95.

² Nicolae Costenco, *Necesitatea regionalismului cultural*, în „Viața Basarabiei”, 1937, nr. 3-4, p. 114.

³ Vasile Cotigă, *Reflecții asupra regionalismului cultural*, în „Viața Basarabiei”, 1938, nr. 1-2, p. 82-83.

⁴ G. Călinescu, *Despre literatura regionalistă în general*, în „Adevărul literar și artistic”, XVIII, seria a III-a, nr. 881, 24 octombrie 1937, p. 13.

Ruptura de centru și neputința de a-și însuși viziunea centrală constituie principala frustrare a artistului basarabean. Drept urmare, acesta se îndreaptă către valorile locale pentru a-și regăsi identitatea etnică și pentru a conserva aceste valori. Am putea distinge trei etape ale mișcării regionaliste în Basarabia.

1. Perioada interbelică, atunci când regionalismul însemna încercarea de a demonstra caracterul original al operelor de artă create în această regiune, un fel de „orgoliu regional”⁵. Revistele literare îndemneau la cultivarea, prin literatură, a spiritului autohtonist; promovau debutanții, criteriul de selectare fiind în primul rând cel geografic (al apartenenței regionale), mai puțin cel estetic; reclamau filosofia țăranului și insistau asupra „prinosului Basarabiei în literatura română”, subliniind că „Basarabia, cu toate greutățile vremii prin care a trecut și cu tot regimul de apăsare, de mai bine de o sută de ani sub Rusia țaristă și despotică, n-a fost un pământ sterp spiritualicește și a rodit destulă holdă literară românească. Frântura neamului românesc, așezată între Prut și Nistru, a dat din sânul ei meșteri ai cuvântului scris românește, care a căutat să înfățișeze provincia natală cu privescările ei pline de farmec, cu așezările omenești de pe colinele, văile și șesurile ei, cu gloata plugarilor moldoveni de prin sate și cu amestecul de oameni de strănsură și pripas de prin târgurile și orașele basarabene, cu obiceiurile, credințele și năzuințele poporului de baștină, cu traiul claselor și tagmelor și cu zvâcnirile de viață ale unor suflete răsărite din mulțimea anonimă a locuitorilor pământului nostru”⁶. Aceste tendințe sunt salutabile, dacă le interpretăm ca pe o modalitate de demonstrare a apartenenței naționale. Valorificat însă într-o perioadă în care literatura română a intrat în faza modernistă, acest regionalism devine, totuși, și o cauză a stagnării și desincronizării literaturii române din Basarabia față de Centru. După cum menționează Mihai Cimpoi, „regionalismul e unul din aspectele dialecticii afirmării unei literaturi, reprezentând un băț cu două capete: el poate fi expresia culorii locale și fondului arhetipal care zace în subliminarul conștiinței fiecărui scriitor, dar și expresia provincialismului ca o conștiință estetică primitivă, închisă în propriul orgoliu”⁷.

2. Anii '50-'90, când regionalismul devine, în Basarabia, modalitate (singura viabilă, se pare) de salvare națională și culturală. Revistelor „Cultura”, „Nistru”, „Orizontul” le revine rolul central în acțiunea de promovare a valorilor autohtone, a literaturii autentice, de conservare a limbii române literare. Regionalismul este acum o modalitate de păstrare a românismului. În acest context, anacronismul provocat de revenirea la folclor și la literatura tradiționalistă este justificat.

3. Perioada de după 1990, când regionalismul nu mai înseamnă modalitate de supraviețuire etnică, ci, mai degrabă, o readucere în prim-plan a „orgoliului regional”. Această perioadă ne interesează în mod special, deoarece poate fi atestată o mișcare regresivă în ceea ce privește procesul reintegrării literare/culturale.

După 1990, presa literară din Basarabia intră în procesul de democratizare și descentralizare. Continuă să fie editate revistele „Literatura și arta”, „Basarabia” (anterior „Nistru”); apar reviste noi: „Contrafort”, „Sud-Est” (astăzi, „Sud-Est cultural”), „Semn”; este reluată activitatea revistei „Viața Basarabiei”, după o sincopă de mai bine de jumătate de secol. Inițial, unirea, reintegrarea literaturii române, constituiau principalele teme de dezbateri în paginile acestor reviste. „Contrafort”,

⁵ *Ibidem*.

⁶ Pan Halippa, *Prinosul Basarabiei în literatura română*, în „Viața Basarabiei”, 1940, nr. 4, p.85.

⁷ Mihai Cimpoi, *op. cit.*, p. 96.

„Sud-Est”, „Semn” și „Viața Basarabiei” reușesc, totuși, să evite declarativismul și festivismul, promovând colaborarea constructivă, în vederea integrării. Orientarea centripetă a publicațiilor respective este evidentă: sunt angajați autori de pe ambele maluri ale Prutului; sunt inițiate dezbateri vizând probleme comune ale celor două spații culturale românești; se face critică de întâmpinare ce se referă la cărți românești, nu doar basarabene; se face cronica presei literare românești. La baza discernerii stă criteriul estetic.

În cazul revistei „Literatura și arta” (singurul hebdomad literar din Basarabia), situația este alta. Nu negăm românismul revistei sau rolul pe care l-a avut în mișcarea de deșteptare națională. Dar atestăm, totuși, o orientare regionalistă, o detașare de centru, o tendință nedeclarată dar evidentă de a promova literatura regională. Este profesat un regionalism centrifug, ce presupune cantonarea cititorului în literatura locală și privarea lui de posibilitatea de a se raporta la context, de a reconstitui întregul, urmărind procesul literar românesc contemporan în integritatea sa.

Am remarca, pentru început, patetismul revistei. Unirea, podul de flori, tricolorul, independența, starea limbii române sunt leitmotivele revistei; or, credem că mult mai eficientă ar fi înlocuirea festivismului cu acțiuni pragmatice, care ar presupune implicarea în dezbateri literare a scriitorilor din ambele spații românești.

Cu puține excepții, în revista „Literatura și arta” semnează numai autori basarabeni: Nicolae Dabija, Ion Ciocanu, Iulian Filip, Iurie Colesnic, Andrei Hropotinschi, Mihail Dolgan, Gheorghe Ciocoi, Vlad Zbârțioag ș.a. Mai prolifici în ceea ce privește promovarea pragmatică a românismului pe paginile revistei, sunt anii ‘90-‘94, când apar interviuri cu Andrei Pleșu, Gheorghe Tomozei, D. R. Popescu, Octavian Paler, articole semnate de Ștefania Mincu, George Munteanu, Theodor Codreanu, studii referitoare la creația lui Ion Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, Nicolae Labiș, Ioan Alexandru. După 1994, regresia este tot mai vizibilă, regionalismul luând amploare. Relevantă este și modalitatea de selectare a poezilor pentru pagina de poezie. Apar cu cicluri de poezie Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Gheorghe Vodă, Nicolae Esinencu, Vasile Romanciuc, Anatol Codru, Lidia Codreanca etc. În aceeași perioadă ‘90-‘94 sunt publicați mai des și autori din Țară: Adrian Păunescu (excesiv), Nichita Danilov, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Marta Petreu, Cezar Ivănescu, Paul Goma (cu un fragment din *Arta refugii*), Daniel Corbu, George Vulturescu. Realizând această statistică, observăm că „Literatura și arta” oferă cititorului o imagine amputată a literaturii române. Revista preferă autorii autohtoni sau reprezentanți ai tradiționalismului și neomodernismului, postmodernismul fiind contestat (cu vehemență în ultimii ani). Respingerea noului este o însușire proprie atitudinii regionaliste.

Referindu-se la „spiritul critic” din Basarabia, Vitalie Ciobanu remarca: „Nu avem rubrici permanente de carte. Semnalările sunt sporadice și irelevante. Inversarea raportului dintre foiletonistică și incursiunile hermeneutice a dus la nefireasca precumpănire a articolelor «de sinteză», care ridică schelării axiologice, periclitate de fisuri neacoperite la timpul potrivit de cronici de întâmpinare. Așa se face că nu știm la ce etapă ne găsim: mai cantonăm într-un pășunism tardiv sau am și început să

adulmecăm miresmele postmoderniste?”⁸ În această ordine de idei, revista „Literatura și arta” pare să se complacă în ipostaza sa de reanimator al pășunismului, ea promovând mesianismul și paseismul. Totodată, revista nu acordă atenție deosebită criticii de întâmpinare. Cronicile apar sporadic, majoritatea referindu-se la cărți ale autorilor basarabeni (Nicolae Vieru, Vasile Romanciuc, Călina Trifan, Dragoș Vicol, Nicolae Popa, Vasile Gârneț, Nicolae Rusu, Vlad Zbârțoiog, Nicolae Dabija, Anatol Ciocanu, Valeriu Matei, Dumitru Matcovschi). Lipsa consecvenței în domeniul criticii de întâmpinare, dar și al semnalării presei literare, caracterul impresionist al articolelor, stilul emfatic – toate sunt mărci ale orientării regionaliste a revistei.

Săptămânalul „Literatura și arta” trăiește nostalgia Basarabiei interbelice: la rubrica *Publicații românești din Basarabia* (autor Sergiu Nucă) sunt prezentate reviste din Basarabia interbelică; frecvent apar articole referitoare la Basarabia interbelică (*Scriitori români pentru durerea Basarabiei*, „Astra” în Basarabia interbelică, *Blaga și Basarabia*). Se încearcă astfel recuperarea unei frustrări, dar, drept efect, se produce declanșarea „complexului teritorialității”, ce presupune impunerea unor „frisoane compensatoare, care decretează modelele naționale (regionale, în cazul dat – n.n.) fiind superioare celor de la centru”⁹.

Un alt însemn regionalist pe care ținem să-l remarcăm cu referire la revista „Literatura și arta” este provincialismul polemicilor. Atestăm polemici reprezentative pentru ceea ce numim defularea complexului de inferioritate față de Centru. De exemplu, în nr. 25 din 1992 al revistei, în articolul *Cine mută Nistrul prin București?!*, Andrei Hropotinschi afirmă despre „detractorul lui Grigore Vieru” Gheorghe Grigurcu: „Cunoscându-l bine (pe Gr. Vieru – n.n.) ca pe un patriot al românismului, mulți cititori ne întrebă uimiți cine este Gheorghe Grigurcu, dorind să afle și altceva despre acest antiromân”.

Confundarea valorii estetice cu spiritul patriotic este specifică regionalismului.

Într-un articol consacrat problemelor generale ale regionalismului literar, Sergiu Pavlicencu observa: „Dacă prin literatura regională am putea înțelege, pur și simplu, literatura legată de problematica unei regiuni ca obiect principal al zugrăvirii artistice, literatura regionalistă ar fi cea care, pe lângă trăsăturile regionale, propagă cu insistență ideile unui regionalism oarecare, idei centrifuge ale unor periferii, opuse celor centripete ale unei idei naționale. Prin urmare, regionalismul literar ar trebui considerat un fenomen conservator, reacționar, care se împotrivesc tendințelor firești, integratoare ale oricărei literaturi naționale”¹⁰. Evident, nu este întru totul cazul revistei „Literatura și arta”; or, eforturile integratoare ale publicației nu pot fi negate. Cu toate acestea, se pare că, promovând preponderent literatura regională, „Literatura și arta” stagnează procesul integrator, limitându-i cititorului accesul la literatura română de pe malul drept al Prutului.

⁸ Vitalie Ciobanu, *Despre spirit critic în Basarabia. Frica de diferență*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, p. 95.

⁹ Vitalie Ciobanu, *Complexele culturilor din Europa Centrală și de Est și integrarea europeană. Cazul Românesc. Valsul pe eșafod*, Chișinău, Cartier, 2001, p. 24.

¹⁰ Sergiu Pavlicencu, *Regionalismul în literatură. Probleme generale*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1998, nr. 6, p. 12-13.

Romanian Literary Press from Bessarabia and the Phenomenon of Regionalism

In this article, the regionalism is treated as a centrifugal attitude, which supposes the undeclared, but evident, tendency of some magazines from Bessarabia to promote the regional literature, contributing, in such a way, to the stagnation of the process of Romanian literature integration. Not the aesthetics of regionalism is important, but the manners of passing from the intense unionist feeling of the '90s to a "softer" communication with the Romanian literature in the country.

The author distinguishes two categories of literary magazines in Bessarabia. The first group includes the magazines that agree with the integration process of Romanian literature ("Contrafort", "Sud-Est cultural", and "Semn") and presents books and authors in accordance with the aesthetic criterion, not according to the geographical one. The second group includes the magazines which, through their tendency to present, first of all, the literary situation from Bessarabia, interpret somehow separately this segment of Romanian literature, and incompletely informs the interested in the contemporary literary process reader (for example, "Literatura și Arta", the only weekly literary newspaper from Bessarabia).